

”עבודה והודאה חדא מילתא היא” / יאיר

גזונדהייט

על אופייה ומקומה של ”ברכת הודאה”

תפילת עמידה בכלל וברכת הודאה בפרט, מלאות משמעות ותוכן. במאמר זה נעיין במבנה ובמשמעות של תפילת שמונה עשרה¹, ובמיוחד של ברכת הודאה. הגמרא במסכת מגילה מסבירה את סדר ברכות שמונה עשרה, וקובעת בעניין ברכת עבודה וברכת הודאה ”מסתברא עבודה והודאה חדא מילתא היא” (מגילה יז,ב). ברצוני לדון כאן על משמעות השילוב של שתי הברכות, על פי עיון במבנה הכללי של תפילת עמידה.²

תפילה כנגד אבות או קרבנות תמיד - שילוב המחלוקת במבנה של תפילת העמידה

ידועה המחלוקת הבסיסית בעניין מקור ומהות התפילות:

”איתמר, רבי יוסי ברבי חנינא אמר: תפלות אבות תקנום. רבי יהושע בן לוי אמר: תפלות כנגד תמידין תקנום.”

(בבלי ברכות כו,ב)

לאחר דיון ארוך, הגמרא באה לכדי מסקנה ש”תפלות אבות תקנום, ואסמכינהו רבנן אקרבנות”.³ יתכן ששתי התפישות על מהות התפילה - מיסודם של האבות או כנגד קרבנות תמיד במקדש - משתקפות גם במבנה של תפילת עמידה:

¹ ראו בפירושים לסידור, במיוחד בפירוש ”אוצר התפילות”, סידור ”עבודת ישראל” ובספרו של יצחק משה אלבוגן ”התפילה בישראל בהתפתחותה ההיסטורית”; בעניין ברכת הודאה נעזרתי במאמר ”מודים דרבנן בבבלי ובירושלמי: בין יהודי התפוצות ליושבי ארץ ישראל”, עלון שבות לבוגרי ישיבת הר עציון, נ”ג תשס”ט 2008, 35-45 (מופיע באתר www.tefilah.org).

² ברצוני להודות לאבי מורי, שמתוך לימוד משותף ו”עיון תפילה” פורה נכתב מאמר זה, וכן לאחי יש”ע על הערותיו והארותיו. בנוסף לכך רציתי גם להודות לעורכים שהשקיעו מעל ומעבר, ושדרגו את הרמה של המאמר בכמה וכמה רמות.

³ אכן הרמב”ם הביא במשנה תורה את שתי הדעות, והדברים מובנים על פי שני ההקשרים השונים. ראו הל’ תפלה ונשיאת כפים פ”א ה”ה; הל’ מלכים פ”ט ה”א; ראו דיון של הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ’יק, רעיונות על התפילה בתוך ספרו ”איש ההלכה – גלוי ונסתר”, עמוד 246.

א. תפילת העמידה פותחת בשלוש ברכות קבועות, כאשר הברכה הראשונה היא ברכת האבות, שהיא כמוכּן כנגד "תפילות אבות תקנום". אנו ניגשים בתפילה לבורא העולם על פי (אף נאמר "בזכות") הדוגמא האישית של האבות, שבהזדמנויות שונות בחייהם, פנו להתפלל אל ה'.

ב. כמו כן, תפילת העמידה חותמת בשלוש ברכות קבועות, כאשר הברכה הראשונה בסדרה זו היא ברכת העבודה. עבודת הקורבנות של עם ישראל במקדש ה' בירושלים באופן תמידי - בכל יום - היא המודל לתפילה הקבועה שלנו, וזאת כמוכּן על פי תפישת "תפילות כנגד תמידין תקנום".

על פי חלוקה זו, עולה מסר נפלא בשילוב של שתי התפישות בתפילת העמידה: עקרונית, עבודת ה' של התפילה מבוססת על החוויה האישית של האבות. על סמך המודל האישי שלהם, נקבעו גם ההלכות הקבועות לעבודת ה' של כל עם ישראל, בבית המקדש בירושלים.⁴ אם כן, אין כאן מחלוקת בין שתי תפישות מנוגדות בגמרא, אלא שילוב של שני מרכיבים שונים, שבסופו של דבר שניהם גם נתקבלו ע"י הרמב"ם הלכה למעשה. שילוב זה מעניין וחשוב מבחינה מחשבתית: התפילות האישיות של האבות הן הבסיס לתפילה. דהיינו, ה"עבודה שבלב" של האבות, היא זו שיוצרת את "עבודת ה' בקורבנות". מסקנת הגמרא בדעה השנייה היא – "לעולם אימא לך: 'תפילות אבות תקנום', ואסמכיהו רבנן אקרבנות" (בבלי ברכות כו, ב). ע"פ זה יוצא ששתי הדעות, הן זו של רבי יוסי ברבי חנינא והן זו של רבי יהושע בן לוי משתלבות באופן אומנותי במהלך הרעיוני של תפילות העמידה, כמסגרת מתחמת-פתיחה וחתימה. עיון בלשון התפילה אכן מראה שקיימים ניסוחים מקבילים בין שלוש הברכות הראשונות לבין שלוש הברכות האחרונות:

⁴ ייתכן שניתן למצוא רמז בלשון המקרא בשמו של הר המוריה, אשר נזכר בסיפור האבות מחד ובבנין בית המקדש בירושלים בידי דוד ושלמה מאידך: בעקידה נאמר "וַיִּזְחַל לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמִּזְרֵה ...", ובבנין המקדש בידי שלמה כתוב: "וַיִּזְחַל שְׁלֹמֹה לְכַנּוֹת אֶת בַּיִת ה' בִּירוּשָׁלַם בְּהַר הַמִּזְרֵה ...".

עבודה והודאה חדא מילתא היא

קייץ תשע"א

המושג	ברכות ראשונות	ברכות אחרונות
מלך	מְלִיךָ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן: ... מְלִיךָ מַמְיֵת וּמַתְּיָה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה	וְעַל כָּלֵם יִתְבַּרְךָ וְיִתְרוֹמַם שְׁמֶךָ מִלְּפָנָיו תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:
מושיע	מְלִיךָ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן:	מִגֵּן יְשׁוּעָנוּ אֲתָה הוּא לְדוֹר וָדוֹר ... הָא-ל יְשׁוּעָתָנוּ ...
עוזר	מְלִיךָ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן:	וְעֲזָרְתָנוּ סְלָה.
חיים	מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד, מַתְּיָה מֵתִים	צוּר חַיִּינוּ, מִגֵּן יְשׁוּעָנוּ ... עַל חַיִּינוּ הַמְסוּרִים בְּיָדְךָ
בכל יום	וּקְדוּשִׁים בְּכָל יוֹם יְהִלְלוּךָ סְלָה:	וְעַל נְסִיךְ שְׂבָבָל יוֹם עֲמָנוּ
הלל	וּקְדוּשִׁים בְּכָל יוֹם יְהִלְלוּךָ סְלָה:	וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סְלָה, וְיִהְיֶה לָּךְ אֵת שְׁמֶךָ בְּאַמֶּת
חסד ורחמים	גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים ... וְזוֹכֵר חֲסָדֵי אָבוֹת ... מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מַתְּיָה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים	הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ, וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תָמוּ חֲסָדֶיךָ
טוב	גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים	וְטוֹבוֹתֶיךָ שְׂבָבָל עַתָּה... הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ ...

מושיגים רבים מופיעים הן בפתיחתה והן בחתימתה של תפילת העמידה, אך יש הבדל משמעותי ביניהם: בפתיחה מדובר על תיאור תיאורי על הופעת ה', במסגרת "סידור השבח לפני רבו". כל זה בשלב בו האדם המתפלל טרם התחבר לקב"ה, והוא מחפש את הגישה הנכונה לפנות אל הבורא. המצב שונה לחלוטין בשלוש הברכות האחרונות. לאחר שהמתפלל ביקש בברכות האמצעיות את הצרכים לחייו הפרטיים, הוא מזכיר פעם נוספת את אותם המושגים, אך כעת הם מופיעים בפנייה ישירה אל ה', כיוון שנוצר קשר בין האדם ובוראו. ניתן לומר שבזכות הבקשות בברכות האמצעיות, האדם המתפלל התחבר לבוראו. הוא לא רק מסדר שבח לפני רבו כמו בברכות הראשונות, אלא זוכה ממש ל"פרס" הגדול ביותר - נוצר קשר אישי קרוב אל ה', כפי שבא לידי ביטוי בשלוש

הברכות האחרונות. הבקשות האמצעיות, בהן האדם מחפש להגשים את עצמו כעבד ה' הנאמן לבוראו, יוצרות ומחזקות את הקשר של האדם אל בוראו.⁵

הרצף הרעיוני של ברכות העמידה⁶

במבט כולל, ניתן לזהות רצף רעיוני אחיד של כל תפילת העמידה: אנו פותחים בברכת אבות כיוון ששלושת האבות תופסים מקום חשוב בעולמנו ובפרט בתפילה, על פי דעת רבי יוסי ברבי חנינא: "תפלות אבות תקנום" (בבלי ברכות כו, א). בעקבות כך אנו יכולים להכיר במבורתו וקדושתו של הקב"ה, ולסיים את שלוש ברכות הפתיחה ע"פ הפסוק בתהילים מזמור כ"ט, א-ב: "מְזֹמֵר לְדָוִד הָבוּ לַה' בְּנֵי אֱלִים הָבוּ לַה' כְּבוֹד וְעֹז: הָבוּ לַה' כְּבוֹד שְׁמוֹ הַשְׁתַּחֲוּוּ לַה' בְּהַרְרֵת קָדְשׁ".

לאחר המבוא של שלוש הברכות הראשונות, אנו מתקדמים לברכות האמצעיות⁷, "שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הציבור כולן" (רמב"ם, הלכות תפילה ונשיאת כפיים פרק א', הלכה ה'). תחילה, לפני בקשת כל דבר אחר, אנו צריכים לבקש דעת ובינה בכדי שנוכל לדעת מה לבקש מהקב"ה. לאחר שהאדם קיבל דעת, ניתן לבקש לחזור בתשובה ולהתקרב לתורה ולעבודה, בזכות התובנה שזוהי הדרך הנכונה ללכת בה. בעקבות כך שהאדם נותן לקב"ה ולתורה להשפיע עליו ולחדור אליו, הוא יבקש סליחה ומחילה על עוונותיו ועל חטאיו, וכאשר הוא רואה את גודל עוונותיו - ממילא הוא יזעק לה' ויבקש גאולה אישית, כיוון שהוא יבין שאין לו דרך להתקדם

⁵ עיינו גם בהבדלים של התוספות לעשרת ימי תשובה בברכות הראשונות והאחרונות, בהן משתקף אותו הבדל, ואכמ"ל.

⁶ ע"פ בבלי מגילה יז, ב-יח, א.

⁷ בניגוד לכל הברכות האמצעיות שפותחות בבקשה לה', ברכת הדעת פותחת בשבח לה': "אֲתָה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת, וּמְלַמֵּד לְאָנוּשׁ בִּינָה", ורק בהמשך מופיעה הבקשה: "חֲנֻנוּ מֵאֲתָךְ חֻכְמָה בִּינָה וְדַעַת". בשם רבי יוסף אנגל נמסר, שנוסח ברכת הדעת שונה בגלל מוצאי שבת: אסור לבקש לפני ההבדלה בקשות של חול; לכן, לפני אמירת ההבדלה בתוך ברכת הדעת - יש להקדים שבח לה', ורק לאחר התוספת להבדלה - ניתן לבקש "וחננו מאתך חכמה בינה ודעת". יש להסביר את השינוי הזה גם בדרך אחרת: מי שאין לו דעת - לא מרגיש את הצורך לבקש דעת, שהרי חסרה לו הדעת הבסיסית לדרוש דעת, כי הוא מחוסר דעת; מסיבה זו, דווקא בברכת הדעת יש להקדים "אֲתָה חוֹנֵן לְאָדָם..." שכן רק אם האדם מבין שה' הוא נותן הדעת, הוא ידע לבקש בדרך נכונה "חֲנֻנוּ מֵאֲתָךְ חֻכְמָה בִּינָה וְדַעַת".

עבודה והודאה חדא מילתא היא

בעבודת ה' אלא ע"י שה' ברחמיו יגאלו ויקרבו אליו.⁸ בזכות דעה נכונה ויחסים תקינים עם הקב"ה, ניתן לבקש גם על *דפואה* פיזית בברכה הבאה.⁹ בשלב זה כאשר הגוף בריא ותקין, ניתן להמשיך לבקש את הצרכים הפיזיים *בברכת השנים* (כולל פרנסה), אשר מהווה מעבר מצרכיו הפרטיים של כל אדם לצרכי הציבור כולו. הגמרא מסבירה את סמיכות שאר ברכות שמונה עשרה:

"ומה ראו לומר *קיוצן גליות* לאחר ברכת השנים - דכתיב "וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לָבוֹא" (יחזקאל ל"ו, ח'); וכיון שנתקבצו גליות - נעשה *דין* ברשעים, שנאמר 'וְאַשְׁיֵבָה יָדַי עַלֵיךָ וְאַצְרֶף כְּבַר סִינְיִךָ' (ישעיהו א', כ"ה), וכתיב 'וְאַשְׁיֵבָה שִׁפְטֶיךָ כְּבָרְאֲשֹׁנָה' (ישעיהו א', כ"ו); וכיון שנעשה *דין* מן הרשעים, כלו *המינים*, וכולל זדים עמהם, שנאמר 'וְשֹׁבֵר פְּשָׁעִים וְחַטָּאִים יִחְדָּדוּ ...' (ישעיהו א', כ"ח); וכיון שכלו המינים מתרוממת קרן *צדיקים*, דכתיב 'וְכָל-קִרְנֵי רְשָׁעִים אֲגַדַּע תְּרוֹמַמְנָה קִרְנוֹת צַדִּיק' (תהלים ע"ה, י"א), וכולל גרי הצדק עם הצדיקים, שנאמר 'מִפְּנֵי שִׁיבָה תָקוּם וְהִדְרֹתָ פְּנֵי זָקֵן' (ויקרא י"ט, ל"ב), וסמך ליה "וְכִי יָגוּר אֶתְךָ גֵר"; והיכן מתרוממת קרנם - *בירושלים*, שנאמר "שְׂאֵלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם יִשְׁלִי אֶהְבֶּיךָ" (תהלים קכ"ב, ו'); וכיון שנבנית ירושלים בא *דוד*, שנאמר: "אחר ישבו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם" (הושע ג'); וכיון שבא דוד - באתה *תפלה*, שנאמר "וְהִבִּיאֹתִים אֶל הַר קְדָשִׁי וְשִׁמְחֹתִים בְּבֵית תְּפִלְתִּי" (ישעיהו נ"ו, ז')."

התפילה "שומע תפילה" היא השיא של כל הבקשות האמצעיות, ללמדנו שהתפילה לא משמשת אמצעי להשגת צרכים, אלא להפך: בקשת הצרכים מחברת את האדם המתפלל אל בוראו. הבקשה הטהורה ביותר היא בקשת עצם הדיאלוג בין האדם לבין בוראו.

בשלוש הברכות האחרונות האדם המתפלל עובד כביכול בבית המקדש. תחילה הוא נפגש עם עבודת הקרבנות ועם הכהנים המשרתים בקודש:

⁸ הקשר בין ברכת סליחה וגאולה מפורש בתפילה הקצרה: "ותסלח לנו להיות גאולים" (ברכות כ"ט ע"א).

⁹ היחס המיוחד בין גוף ונפש, שמתבטא ברצף של שתי הברכות, נקרא פסיכוסומטיקה. הרמב"ם התייחס אליו בפירושו המשנה שלו לפרקי אבות: "...שיש לנפש בריאות וחולי כמו שיש לגוף בריאות וחולי", *שמונה פרקים*, פ"ד, ואכמ"ל.

”וכיון שבאת תפלה - באת עבודה שנאמר ”וְהִבְיֵאוּתִים אֶל הָרַקְדָּשׁ וְשִׁמְחֵתִים בְּבֵית תְּפִלָּתִי” (ישעיהו נ”ו, ז); וכיון שבאת עבודה - באתה תודה, שנאמר ”זָבַח תוֹדָה יִכְפְּדֶנִּי” (תהלים נ, כ”ג).”

בשעה שברכת עבודה מתבקשת כאן על פי הכלל ”תפילות כנגד תמידין תקנום”, הרי ברכת הודאה מוסברת כתגובה של האדם העובד את ה' על פי הפסוק: ”זָבַח תוֹדָה יִכְפְּדֶנִּי, וְשֵׁם הָרֶךְךָ - אֲרַאנּוּ בְּיַשֵּׁעַ אֱ-לֹהִים” (תהלים נ, כ”ג). במסגרת עבודת הקורבנות, האדם מתוודה על קורבנו, ובכך הוא מתבונן בחייו ובמעשיו, ונהיה מודע לדרכיו - ”וישים עיניו ולבו על דרכו להבין הטובה היא אם רעה” (מצודת דוד שם).¹⁰ לאחר שהאדם התוודה על קורבנו וע”י כך זכה להתקרב לה' ולחוש קצת קדושה - התנועה הטבעית שלו תהיה תנועה של הודאה על כל הטוב שה' העניק לו ועל האפשרות להתחבר לה' בעולם הזה ע”י עבודת הקורבנות.

”ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה - דכתיב ”וַיִּשָּׂא אֶהְרֹן אֶת יָדָיו אֶל הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מַעֲשֵׂת הַחֹטָאת וְהַעֲלָה וְהִשְׁלָמִים” (ויקרא ט, כ”ב). - אימא קודם עבודה? - לא סלקא דעתך, דכתיב ”וַיֵּרֶד מַעֲשֵׂת הַחֹטָאת” וגו', מי כתיב לעשות, מעשת כתיב. - ולימרה אחר העבודה? - לא סלקא דעתך, דכתיב זבח תודה! - מאי חזית דסמכת אהאי, סמוך אהאי? - מסתברא, עבודה והודאה חדא מילתא היא. ”ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים - דכתיב ”וַיִּשְׂמוּ אֶת שְׁמֵי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם” (במדבר ו', כז); ברכה דהקדוש ברוך הוא - שלום, שנאמר ”ה' יְבָרְךָ אֶת עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם” (תהלים כ”ט, יא).”

לאורך ברכת הודאה, האדם הפנים, שחייו תלויים ב”טובותיך שְׂפָכְלָ עֵת”, כפי לא כְּלוּ וְחִמִּיךָ, וְהִמְרַחֵם כִּי לֹא תִמּוּ חֲסִדֶיךָ”. בעקבות ”התעוררותא דלתתא” בברכת הודאה - הוא מכיר בצורך של האדם בברכת ה'. ברכת כוהנים ממחישה לו שה' אכן מאיר פנים לעם ישראל (”יאר ה' פניו אליך”), ובעקבות כך האדם מבקש בברכת השלום ל”התעוררותא דלעילא” של ”בְּרַכְנוּ ... בְּאוֹר פְּנִיךָ” גם להבא. לשם כך אותם ניסוחים ורעיונות חוזרים בשתי הברכות: ”שים שְׁלוֹם

¹⁰ וכך מפורש שם בפסוק הקודם: ”בינו נא זאת שכחי א-ל-לוח...”. דהיינו, על האדם להתבונן במעשיו. קורבן תודה עוזר לאדם במשימה זו; ראו דרשת ריב”ל במועד קטן ה' ע”א (ובדומה בסוטה ה' ע”ב): ”אמר רבי יהושע בן לוי: כל השם אורחותיו - זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר וְשֵׁם הָרֶךְךָ” (תהלים נ, כג) - אל תקרי וְשֵׁם, אלא וְשֵׁם הָרֶךְךָ - אֲרַאנּוּ בְּיַשֵּׁעַ אֱ-לֹהִים....”; ראו גם רמב”ם הל' דעות פ”א ה”ד, ואכמ”ל.

עבודה והודאה חדא מילתא היא

טובה וברכה. מים חיים חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך... טוב יהיה בעיניך לברכנו ולברך את כל עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך. ברכת ה' את עמו ישראל מהווה בעקבות כך את חתימת תפילת העמידה כולה על פי הנוסח של תהלים: "ברוך אתה ה', המברך את עמו ישראל בשלום". (תהלים כ"ט, י"א)

ברכת "הודאה" בשלבים שונים בתקופת המשנה

לאחר הבנת הרצף של כל ברכות העמידה על פי התלמוד הבבלי, נחזור אחורה ונעיין במשניות ובאזכור הברכות בשלבים שונים של תקופת המשנה. הברכות האחרונות של תפילת עמידה מוזכרות במשנה בהקשרים שונים. השוואת המקורות יכולה לתרום ולהסביר את אופיה של תפילת העמידה, על פי התפתחותה בשלבים ובתקופות שונים בתקופת המשנה, דהיינו בעולם המקדש בקרבנות תמיד ובעולם של תפילה:

התקופה	בזמן המקדש	סדר תפילה
המקור במשנה	תמיד פרק ה', משנה א': ¹¹ "אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת, והן ברכו, קראו עשרת הדברים, שמע, והיה אם שמוע, ויאמר, ברכו את העם שלש ברכות - אמת ויציב, ועבודה, וברכות כהנים"	יומא פרק ז', משנה א': "בא לו כהן גדול... ועל העבודה ועל ההודאה..." ראש השנה פרק ד', משנה ה': "סדר ברכות; ואומר אבות, וגבורות, וקדושת השם... ואומר עבודה, והודאה, וברכת כהנים" ברכות פרק ד', משנה ג': "רבן גמליאל אומר בכל יום מתפלל אדם שמונה עשרה, רבי יהושע אומר מעין שמונה עשרה, ר' עקיבא אומר אם שגורה תפלתו בפיו יתפלל שמונה עשרה, ואם לאו מעין י"ח."
הסבר למשנה	ברכת "עבודה" היא המסגרת המוסדית של בית המקדש יחד עם חובת הכהנים לברך בסוף את העם ב"ברכת כהנים". חסרות כאן ברכת "הודאה" וגם שלוש הברכות הראשונות של העמידה (אבות, גבורות, קדושה), אשר משקפות את הגישה האישית של המתפלל.	במסכת יומא הצטרפה כאן לחובת "עבודה" של הכהן הגדול כמשרת בקודש – גם תפילתו האישית; כביטוי טובה אישית - הוא מוסיף בתפילתו גם את ברכת ה"הודאה". במסכת ראש השנה הציבור מתפלל את כל העמידה יחד עם התקיעות, ולכן מפורטות כאן שלוש הברכות הראשונות והאחרונות על הסדר. הגישה האישית על פי מסורת "אבות" – כולל ברכת "גבורות" ו"קדושה" - חשובה במסגרת התפילה לאחר מחרוזת למקדש. במסכת ברכות ידוע ההרכב של י"ח ברכות כולל הברכות האמצעיות, אך רק בתלמוד (ברכות כ"ט ע"א, מגילה י"ז ע"ב) מפורטים שמות כל הברכות על הסדר.

¹¹ ראו גם יומא פרק ז', משנה א'; סוטה פרק ז', משנה ז'; בבלי ברכות יא, ב, ובדיון למטה.

<p>ברכת הודאה היא ביטוי אישי, כמו קרבן "תודה":</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ הנוסח מבוסס על תפילת דוד בהכנתו את בניין המקדש: "וְעַתָּה אֲ-לֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמַהֲלֵלִים לְשֵׁם תְּפָאֲרֶתְךָ" (דברי הימים א כ"ט, יג).¹² ▪ הציבור משתתף באופן פעיל בחזרת השליח הציבור באמירת "מודים דרבנן" כשכל אחד מביע את רגשי התודה שלו. ▪ חז"ל שילבו הודאות אישיות שונות של "רבנן", כדי לעודד את הביטוי האישי של כל פרט בתפילת "מודים". 	<p>"עבודה" מבטאת את המחויבות המעשית של עבודת ה' המוסדית במקדש בירושלים. רק בשלב יותר מאוחר ברכת "עבודה" הוחלפה במשמעות של "עבודה שבלב", דהיינו תפילה.</p>	<p>האופי של הברכות</p>
<p>בעקבות כך הקטע "על הניסים" מפרט את תחושת ה"הודאה" בימים מיוחדים, אף שאינם כתובים בתורה, מתוך הכרת הטוב הכללית "על חַיִּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ", גם בזמן שאין בית המקדש קיים, ולכן משובץ בו הפסוק באיכה ג', כב: "חֲסֵדֵי ה' פִּי לֹא תִמְנֶנּוּ פִּי לֹא קָלוּ רַחֲמָיו"</p>	<p>הקטע "יעלה ויבוא" מבוסס על חובת הקרבנות במקדש, ולכן מקומו בברכת "עבודה".</p>	<p>ההוספות לברכות בתפילה בעמידה</p>
<p>"מסתברא: עבודה והודאה חדא מילתא היא" (בבלי מגילה יז, ב)</p>		

א. ע"פ מסכת תמיד, הכהנים במקדש ברכו לאחר הקרבת הקרבן נוסח קדום של קריאת שמע וברכותיה, יחד עם ברכת "עבודה" ו"ברכת כהנים". שתי ברכות אלה הן המרכיבים העתיקים ביותר של תפילת העמידה, והן משקפות היטב את מעמד הקרבן של התפילה. ברכת "הודאה" וכל שאר ברכות העמידה עדיין לא מופיעות במשנה במסכת תמיד. כיוון שהמשנה בתמיד מתארת את הזוית של הכהנים במקדש ובתפילתם על רקע החובה המוסדית שלהם, מוזכרות כאן דווקא ברכת "עבודה" ו"ברכת כהנים", אך ברכת "הודאה" חסרה בה, כי למרות ש"עבודה והודאה חדא מילתא היא" (בבלי מגילה יז, ב), ברכת "הודאה" אינה מהווה חלק מקורי של עבודת הכהנים במקדש, אלא את תגובתו של המתפלל.¹³ במסגרת עבודה שבלב, המביעה גם את רגשותיו של האדם המתפלל, תתוסף כאן גם ברכת "הודאה", כי "מסתברא: עבודה והודאה חדא מילתא היא". מהזוית הזאת אין מקום

¹² ראו בהרחבה במאמר "מודים דרבנן" (לעיל הערה 1).

¹³ על פי הפסוק המצוטט במרא "זָבַח תוֹדָה וְכַפֶּרְנִי, וְשֵׁם דָּרְךָ - אֲרָאֵנוּ בְּשֵׁעַ אֲ-לֹהִים" (תהלים נ', כג); ראו לעיל הערה 9.

עבודה והודאה חדא מילתא היא

גם לברכות האמצעיות, כיוון שהן הצרכים האישיים של האדם המתפלל.¹⁴

ב. במסכת יומא הכהן הגדול מוסיף תפילה במסגרת תפקידו בעבודת המקדש. כביטוי אישי הוא מוסיף את ברכת "הודאה" ובקשות נוספות לכהנים, למקדש, לירושלים וכו'.

ג. במסכת ראש השנה התפילה כולה עברה לתפילה בבית הכנסת, ולסדר "עבודה שבלב" של הציבור המתפלל. בעקבות כך מוזכרות במשנה זו שלוש הברכות הראשונות והאחרונות בשלמותן, יחד עם ברכת "הודאה". במסגרת התפילה האישית בבית הכנסת, מתווסף לעיקרון של "תפילות כנגד תמידים תקנום" גם היסוד של "אבות תיקנום", כיוון שהציבור מתפלל על פי מסורת אבותיו, ולכן נוספו כאן גם שלוש ברכות ראשונות, ברכת "אבות", "גבורות" ו"קדושה". במקום הברכות האמצעיות, המשנה עוסקת בברכות המיוחדות שנוהגות בראש השנה ולא הברכות הרגילות של כל יום.

ד. במסכת ברכות התנאים דנים על מעמדה המחייב של תפילת "שמונה עשרה", אם כי הנושאים והשמות של הבקשות אינם מפורטים. כאן כבר קיבלה התפילה מעמד קבוע עם שלוש הברכות הראשונות והאחרונות הידועות ממסכת ראש השנה,¹⁵ אם כי רק בתקופת האמוראים אנו מוצאים דיון מפורט על התוכן והסדר ההגיוני של כל הברכות האמצעיות.

לאור עיון זה בתולדות הברכות בתקופת המשנה, מתפרשת היטב הסברא "עבודה והודאה חדא מילתא היא". אם משמעותן של שתי הברכות הן ממש "חדא מילתא", לכאורה אין צורך לנסח שתי ברכות נפרדות אלא ניתן לחבר אותן לברכה אחת בלבד. מסתבר שהתלמוד מזהה בשתי הברכות מעין שני צדדים של אותו מטבע: מצד אחד יש כאן ברכת "עבודה" מתקופת המקדש

¹⁴ ראו נוסח בבלי ברכות לד, א; רמב"ם הל' תפילה פרק א', הלכה ד'.

¹⁵ ראו גם ברכות פרק ה', משנה ב': "מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים, ושואלין הגשמים בברכת השנים, והבדלה בחונן הדעת, ר' עקיבא אומר: אומרה ברכה רביעית בפני עצמה, רבי אליעזר אומר בהודאה"; ראו גם משנה תחילת מסכת תענית, ואכמ"ל.

וקרבנות התמיד כמצווה מוסדית של המקדש (וכחובת תפילה אחרי החורבן); מאידך, עבודה פורמאלית זו מביאה את המתפלל באופן טבעי לתחושת ההודאה הפרטית שלו על פי היסוד בפסוק: "זָבַח תֹּוֹדָה יִכְבְּדֶנִי, וְשֵׁם דְּרָךְךָ... (תהלים נ, כג).

כך מתפרש גם מקורה של ברכת הודאה: בבית המקדש קרבן התמיד הוקרב כל יום על ידי הכהנים מכספי הציבור. לעומת זאת קרבן תודה ביסודו הוא קרבן יחיד, אשר מוקרב רק על ידי יחידים ולא באופן קבוע. קרבן תודה מבטא את תחושותיו האישיות של כל אדם אשר מבקש לתת ביטוי אישי מתוך הכרת הטוב, ולהודות לבוראו מתוך תחושת הניסים שעוברים עליו בחייו הפרטיים. חז"ל למדו מקרבן תודה גם את חובת ברכת "הגומל", משום שגם היא ביטוי תודה פרטי של כל אדם על נפלאות הבורא הגומל אתו חסד בכל יום.¹⁶ חז"ל חידשו כאן אפוא חידוש גדול עם מסר נפלא: הם מדמים את ברכת "הודאה" לרצף ומעין פועל יוצא הנגזר מברכת "עבודה", על פי הכלל "מסתברא: עבודה והודאה חדא מילתא היא",¹⁷ למרות שמוזכרים בו שני מרכיבים שונים:

א. הביטוי המעשי של עבודת הבורא מופיע במסגרת עבודת הקורבנות המוסדית בבית המקדש ולאחר חורבן הבית ב"עבודה שבלב", בתפילה. בברכת "עבודה" מוסיפים "יעלה ויבוא", הנובע מתוך קרבנות חובה במקדש לימים המיוחדים המפורשים בתורה (ראש חודש, שלוש רגלים).

ב. ברכת "הודאה" הצמודה לברכת "עבודה" היא מעין קרבן תודה (או ברכת "הגומל") של כל פרט באופן אישי. עבודת ה' הפורמאלית של

¹⁶ ראו מאמר על "ברכת הגומל" באתר www.tefilah.org (במדור של "תפילת שחרית", "קריאת התורה").

¹⁷ המהרש"א על אתר במסכת מגילה (חידושי אגדות) הסביר את הקשר בין עבודה והודאה:

"וכיון שבאת עבודה - באת הודאה כו', נראה דהך הודאה מלשון וידוי הוא על הקרבן והיינו זבח תודה, שעל הזבח שמביא אדם - מתודה עליו, והיינו דמסיק 'עבודה והודאה חדא מלתא היא' דהוידי שייך בכ"מ על הקרבן".

בשעה שהמהרש"א רואה קשר בין קורבן ומצוות וידוי עליו, הרי לפי הניתוח שלנו החוויה של עבודת ה' באשר היא - מביאה את האדם מבחינה רוחנית ודתית לתחושת "הודאה" לבורא העולם.

עבודה והודאה חדא מילתא היא

קיי תשע"א

בית המקדש, מזמינה את האדם לזהות את רגשותיו ולבטא אותם לפני בוראו על נפלאות הבורא עם כל אדם בכל יום ובכל דור. בעקבות כך מוסיפים את תפילת "על הניסים" בחנוכה ובפורים בברכת "הודאה" מתוך תחושת הודאה לקב"ה בימים מיוחדים אלה, אף שאינם כתובים בתורה, מפני שהם מבטאים את הכרת הטוב הכללית לקב"ה "על תיינו המסורים בַּיָּדָךְ" גם בזמן שאין בית המקדש קיים. הכרת הטוב לבורא עולם קיימת גם מחוץ למקדש ולאחר חורבנו על פי הפסוק באיכה (ג,כב) אשר לשונו משובצת לברכת "הודאה": "תִּסְדֵּי ה' כִּי לֹא תִמְנוּ - כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמָיו".

ברכת "עבודה" בזמן המקדש ולאחר החורבן

כפי שראינו לעיל, הסוגיה במסכת מגילה מציגה הסבר הגיוני לסדר של כל י"ט ברכות העמידה. ברכת "עבודה" מייצגת את עבודת המקדש, כיוון שבזמן המקדש עבודת הקרבנות אכן הייתה מרכז עבודת ה', אך לאחר החורבן "עבודה שבלב" החליפה את עבודת המקדש. בנוסח שלנו של ברכת "עבודה" משולבים ניסוחים אופייניים הן מתקופת המקדש והן מתקופת החורבן:

רצה ה' א-להינו בעמך ישראל ובתפלתם, והשב את העבודה לדביר ביתך. אשי ישראל ותפלתם באהבה תקבל בְּרִצּוֹן ותהי לְרִצּוֹן תמיד עבודת ישראל עמך ותחזינה עינינו בשוכך לציון בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה ה' המחזיר שְׂכִינְתּוֹ לְצִיּוֹן:	
בזמן הבית: עבודת קורבנות	לאחר החורבן: תפילה, וגעגועים לשיבת ציון

<p>"מנין לעובר לפני התיבה שצריך להזכיר עבודה וקרבת ולשווח? מן הדא ברכתא רצה א-להינו שכן בציון, מהרה יעבדוך בניך" (ויקרא רבה, פרשת צו)</p> <p>"לכך התקינו נביאים הראשונים שיהיו ישראל מתפללין בכל יום שלשה פעמים אנא השב שכינתך לציון, וסדר העבודה לירושלים" (ילקוט שמעוני שמואל ב', רמז קס"ה)</p>	<p>"ברכו את העם שלש ברכות אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים" (תמיד פרק ה', משנה א')</p> <p>"על העבודה – שאותך לבדך ביראה נעבוד"¹⁸ (ירושלמי סוטה פרק ז', הלכה ו')</p>
---	--

א. ע"פ המשנה במסכת תמיד, ברכת "עבודה" נאמרה על ידי הכהנים המשרתים במקדש בכל יום לאחר קרבן תמיד: "ברכו את העם שלש ברכות אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים".

ב. בתלמוד הירושלמי מובא נוסח לברכת "עבודה" אשר משקף את זמן הבית: "שאותך לבדך ביראה נעבוד", דהיינו, אנו עוסקים היום בעבודת ה' במקדש וכך נמשיך בעתיד. טבעי הדבר שהתלמוד הירושלמי מכיר וגם שומר את הניסוח המקורי שמתעד את תקופת המקדש בירושלים.¹⁹

ג. במדרשים אחרים מתקופות מאוחרות יותר לאחר החורבן (ויקרא רבא, ילקוט שמעוני) משתקפת מציאות התפילה בלי מקדש יחד עם געגועים לשיבת ציון.²⁰

מתוך כך אפשר לומר שתפקידה של ברכת "עבודה" הנוכחית לעורר בנו את הכיסופים לבית המקדש לאחר החורבן, ולהבהיר לנו שהתפילה של ימינו תהיה

¹⁸ ראו אותו נוסח גם בילקוט שמעוני על שמואל א רמז פ', מדרש תהלים (בובר) מזמור כ"ט, ב; ילקוט שמעוני שמואל א, פ.

¹⁹ לפי מנהגים שונים בחו"ל שינו את נוסח ברכת "עבודה" בתפילת מוסף של ימים טובים, בהם הכהנים מברכים את ברכת כהנים כדי לשחזר כביכול את נוסח המקדש.

²⁰ הניסוחים של ברכת העבודה לקוחים גם מנבואת מיכה ד', יא: "וְעַתָּה נֶאֱסַפוּ עֲלֵיךְ גוֹיִם רַבִּים הָאֹמְרִים תִּחַנֵּן תִּחַנֵּן וְתִסַּח בְּצִיּוֹן עֵינֵינוּ" זכריה א', טז: "לִכֵּן פֶּה אָמַר ה' שְׂבִי לִירוּשָׁלַם בְּרַחֲמִים בֵּיתִי יִבְנֶה בָּהּ נֶאֱמַר ה' צְבָאוֹת יְקוּ יִנְטֶה עַל יְרוּשָׁלַם".

עבודה והודאה חדא מילתא היא

מושלמת רק אם ה' ישיב את העבודה לדביר ביתו בירושלים כשעינינו תחזינה בשוב ה' לציון ברחמים.²¹

הרצף של שלוש הברכות האחרונות

הבקשה האחרונה של כל צרכי האדם בברכות האמצעיות, היא ברכת "שומע תפילה", משום שהאדם מחפש את הקשר לבוראו, ולכן ברכה זו היא השיא של הברכות האמצעיות.

שלוש הברכות האחרונות חותמות את העמידה על פי המהלך הרעיוני הבא:

א. ברכת "עבודה" – מאשרת ומחזקת את ברכת "שומע תפילה" על ידי בקשת חידוש העבודה במקדש ותפילת עם ישראל לה'.

ב. ברכת "הודאה" – מכניסה את המרכיב האישי של כל אדם אשר בא להודות על חייו. בכך ברכת "הודאה" מוסיפה לברכת "קדושה" את הפן הפרטי של האדם המתפלל: בברכת "קדושה" נאמר באופן כללי: "וְקִדְוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהִלְלוּךָ סֵלָה", אך בברכת "הודאה" מודגשת הנקודה האישית: לאור הכרת "נְסִיךְ שְׁבָכָל יוֹם עִמָּנוּ", האדם מרגיש את התלות האישית בבוראו (בקשות צרכים בברכות האמצעיות), ולאור המעורבות האישית של האדם נאמר כאן: "וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה, וַיְהִלְלוּ וַיְבָרְכוּ אֶת שְׁמֶךָ בְּאֶמְתָּה. הָאֵל-ל' יְשׁוּעָתָנוּ וְעֲזָרְתָנוּ סֵלָה". בנוסח הברכה מזכירים את תפילת ההודאה של חזקיהו לאחר רפואתו: "כִּי לֹא שָׂאוּל תוֹדֶךָ מִן הַלְלָךָ, לֹא יִשְׁבְּרוּ יוֹרְדֵי בּוֹר אֶל אֲמָתְךָ: חַי חַי

²¹ על פי זה מובן, שהרמב"ם התיר בתשובותיו (סי' קפ"ד) להוסיף בברכת ה"עבודה" נוסח מיוחד, שכנראה היה מקובל בזמנו בכמה קהילות, ואשר משקף את הבקשה לעבודת ה' במקדש בירושלים, וזו לשון התפילה: "בהר מרום ישראל, שם נעבדך ושם נדרוש את כל אשר ציויתנו, בריח ניחות תרצה אותנו, ותחזינה עינינו..."; התפילה מנוסחת על פי הפסוקים ביחזקאל כ', מ'-מ"ב:

"כִּי בְהָר קִדְשִׁי בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל נָאִם אֲדַבֵּר ה' שֵׁם יַעֲבֹדְנִי כָּל בַּיִת יִשְׂרָאֵל כָּל הַיּוֹם בְּאֶרֶץ שֵׁם אֶרֶצְךָ וְשֵׁם אֲדָרוֹשׁ אֶת תְּרוֹמַתְיָכֶם וְאֶת רֵאשִׁית מִשְׂאוֹתֵיכֶם בְּכָל קִדְשֵׁיכֶם. כִּרְיִית נִיחֹחַ אֶרְצָה אֶתְכֶם בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים וְקִבְצָתִי אֶתְכֶם מִן הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נִפְצַתֶם בָּם וְנִקְדַּשְׁתִּי בְכֶם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם. וַיִּדְעַתֶם כִּי אֲנִי ה' בְּהִבֵּיאִי אֶתְכֶם אֶל אֲדָמַת יִשְׂרָאֵל אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יָדִי לָתֵת אוֹתָהּ לְאֲבוֹתֵיכֶם."

הוא יִרְדֵּךְ כְּמוֹנֵי הַיּוֹם, אָב לְבָנִים יוֹדֵיעַ אֶל אֲמֹתָךְ" (ישעיהו ל"ח, יח-יט).²²

ג. ברכת "שלום" מסכמת בסוף התפילה את התהליך כולו – השלום והשלמות על פי ברכת הכהנים במקדש ה' בירושלים.

המעבר מברכת "שומע תפילה" לשלוש הברכות האחרונות

הברכות האמצעיות של תפילת שמונה עשרה מקיפות את בקשותיו של האדם המתפלל. האחרונה שבברכות האמצעיות היא ברכת "שומע תפילה", וכל מה שהאדם לא הספיק לבקש עד עכשיו - הוא יוכל לבקש בברכה זו. מעבר לכך, ברכת "שומע תפילה" באה לסכם את הברכות האמצעיות בכך שאנחנו מבקשים מה' שישמע ויקבל את תפילתנו. בברכה מופיעה המילה 'תפילה' - חמש פעמים. לאחר מכן בברכת "עבודה", הברכה הראשונה שבשלוש הברכות האחרונות - לפני שמזכירים את המילה 'עבודה' אומרים: "ולתפילתם שעה".

הדבר מלמדנו, שהבקשה לבניית ביהמ"ק ולעבודת הקורבנות (ובזמן המקדש השבח על עבודת ה' במקדש) אינה עוד בקשה סטנדרטית שנאמרת בברכות האמצעיות. תכלית כל בקשותינו היא לראות בבניין ובעבודת המקדש. רגע השיא של עבודת המקדש, הרגע הקדוש ביותר בשנה, הוא הפעם האחת והיחידה בה נכנס האיש החשוב ביותר במקדש – הכהן הגדול, למקום הקדוש ביותר במקדש – קודש הקדשים. באותו רגע שיא שבו הכהן הגדול בפנים, אין הוא אומר דבר, אין הוא מתפלל, אלא הוא מקטיר קטורת ופשוט נמצא לפני ה'.²³ רק אחר כך, ביציאתו, היה מתפלל תפילה קצרה, ולא בזמן השהות לפני ה'. אם כן נראה שהעיקר הינו העמידה לפני ה', ולא הבקשות בתפילה.

²² בפסוק נזכרים הן "הלל" והן "הודאה"; בברכת "קדושה" נזכר רק ההלל ("וקדושים בכל יום יהללוך..."), אך בברכת הודאה מצטרפת ל"הלל" גם ה"הודאה": "וְכָל הַיְיָיִם יוֹדוּךָ סֻלָּה. וַיְהִי לְךָ אֶת שִׁמְךָ בְּאֲמֹת" (וכך בסוף "על הניסים": "להודות ולהלל לשמך הגדול..."). לאחר הבקשות של הברכות האמצעיות האדם מתחבר אל בוראו, מעריך את הבורא שחיינו מסורים בידו ובעקבות כך הוא לא רק מהלל את בוראו בסידור שבח לפי בוראו, אלא גם מביע לו את רגשי תודה והודאה "כעבד שקיבל פרס מרבו ונפטר והולך לו" (שו"ע הרב או"ח, סימן קיב,א).

²³ "ונתן את הקטורת על האש לפני י-הוה"

(ויקרא ט"ז, י"ג)

עבודה והודאה חדא מילתא היא

"ונראה לומר דתרי גוויי כוונות יש בתפלה, האחת כוונה של פירוש הדברים, ויסודה הוא דין כוונה, ושנית שיכוון שהוא עומד בתפלה לפני ד'. כמבואר בדבריו פ"ד שם ז"ל ומה היא הכוונה שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו עומד לפני השכינה. ונראה דכוונה זו אינה מדין כוונה, רק שהוא מעצם מעשה התפלה, ואם אין לבו פנוי ואינו רואה את עצמו שעומד לפני ד' ומתפלל אין זה מעשה תפלה, והרי הוא בכלל מתעסק דאין בו דין מעשה. וע"כ מעכבת כוונה זו בכל התפלה, דבמקום שהיה מתעסק דינו כלא התפלל כלל, וכאלו דלג מלות אלה. "

(ר' חיים הלוי, הלכות תפילה ונשיאת כפיים, פרק ד')²⁴

אם כן, העניין העיקרי של התפילה היא העמידה לפני ה'. לכן אנו כמהים למצב של עמידה לפני ה' ברמה הכי גבוהה שאפשר, הן בכמות והן באיכות- כפי שהיא קיימת בבית המקדש.

לאחר שהזכרנו את תכלית קיומנו, נפתחת לנו זווית ראייה חדשה על תנועת הבקשה, המתבטאת בצורה חזקה בברכת "הודאה". ההודאה הזאת היא אכן חלק חשוב של עבודת ה' שלנו כיום. העובדה שאנו יודעים להודות על הקיים, על עצם העמידה לפני ה' שניתנה לנו, ועם זאת לעבוד בעולם ולכסוף לקשר חזק יותר עם בוראנו- היא תכלית בריאתנו ושורש עבודתנו בעולם.

בנוסף לכך, העבודה במקדש גורמת לתחושת "הודאה" פרטית של כל אדם שמתפלל, ולאחר החורבן אף של הציבור כנגד קורבנות הציבור, אשר מוסיף להביע את רגשי התודה שלו לבוראו "על נסיך שבכל יום עמנו", על פי היסוד של קורבן "תודה". בכך האדם יוצק את רגשי התודה שלו מתוך עולמו האישי לעולם של "עבודת ה'- עבודה שבלב", ומתוך כך הוא ראוי לברכת "שלום", וזוכה לשמוע את ה"פְּרָכָה הַמְשֻׁלְּשֵׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עֶבְרֶךָ, הָאֲמוּרָה מִפִּי אֱהֲרֹן וּבְנָיו פְּנִימִים עִם קְדוּשָׁךְ".

"וצובר את הקטרת על גבי הגחלים בידו לפניו במחתה, כדי שתהיה הקטורת קרוב לארון ורחוקה מפניו שלא יכזה, וממתין שם עד שיתמלא הבית עשן ויצא."

(רמב"ם, הלכות עבודת יוה"כ פרק ד', הלכה א')

²⁴ הגעתי לציטוט זה דרך הספר "בדי הארון" עמ' 125

סיכום

מאמר זה דן במבנה וברצף הרעיוני של תפילת העמידה. הראינו תקבולת בין שלוש הברכות הראשונות (אבות...) והאחרונות (עבודה...) על פי מחלוקת האמוראים, אם התפילה תוקנה כנגד האבות או כנגד קרבנות התמיד. לדעתי שתי הדעות שולבו בתפילת העמידה כפתיחה וכחתימה.

- שלוש הברכות הראשונות פותחות בהזכרת ה"אבות", ובשבה שאנו מסדרים לפני ה'.
- בברכות האמצעיות יש רצף רעיוני הגיוני, אשר מוביל את האדם הפרטי בשלבים שונים מעולמו הפרטי ותובנותיו האישיות של המתפלל (ברכת הדעת), עד שלבסוף הוא מצטרף בקיבוץ גלויות לארץ ישראל ולגאולת ישראל.
- בברכות האחרונות האדם המתפלל עומד כביכול במקדש ה' בירושלים: ברכת "עבודה" תוקנה בתחילה על עבודת ה' במקדש, אך לאחר החורבן כאשר האדם עומד כביכול במקום חרב ושומם, שונתה לבקשה לשיבת עם ישראל לבית המקדש ולירושלים. ברכת "הודאה" היא התגובה של כל יהודי המתפלל כיחיד ושל הציבור כציבור (ב"מודים דרבנן") על פי היסוד של "מסתברא: עבודה והודאה – חדא מילתא היא". כך נוצר רצף הגיוני הן לאורך שלוש הברכות הראשונות והן במעבר של ברכת "שומע תפילה" בסוף הבקשות האמצעיות לשלוש הברכות האחרונות.
- ברכת הסיים "אמר רבי שמעון בן חלפתא: לא מצא הקדוש ברוך הוא כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר "ה' עוז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום." (עוקצים פרק ג, משנה יב) בשביל שכל אותם הברכות שבתפילה יחזיקו ויתקיימו, עלינו לבקש את השלום, שהרי אין לנו כלי מחזיק ברכה אלא השלום.